

Юрій Ясіновський

ОЛЕКСАНДР ДЗБАНОВСЬКИЙ (ДО 150-ЛІТТЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Олександр Тихонович Дзбановський¹ був видатною і різнобічно обдарованою людиною: композитор, музикознавець і дослідник музичних джерел, музичний критик, співак і педагог, активіст і організатор музичного життя. Та мабуть найбільшої пошани заслуговує як творець музичного відділу НБУВ. У складних політичних умовах 20–30 років минулого століття за короткий час зумів розшукати, зібрати та впорядкувати величезні масиви нотних зібрань Києва та України, створити й очолити музичний відділ Всенародної бібліотеки України (нині НБУВ). Один з перших в Україні звернув увагу на давні нотні рукописи, зокрема ірмологіони — Супрасльський 1601 р., Київський 1728 р. та багато інших. В коло його зацікавлень потрапили також партесні збірки, нотні стародруки, ранні твори української симфонічної музики, а також старовинні музичні інструменти; оцінив і розпочав опрацьовувати знамениту нотозбірню Розумовських.

Своє життєве кредо у пореволюційний період він формулює так: «В зв'язку з чим-раз більшою мобілізацією всіх творчих народніх сил і значним розвитком матеріальних і духовних цінностей та культурних засобів опанування їх, останніми роками на Україні іде значна робота в обсягу розшуку, збирання, вивчення та відродження як далекої, так і ближньої до нас старовини»². Звертає увагу, що в ділянці матеріальної культури українців зроблено вже дуже багато і створено чимало відповідних музеїв, та музика в цьому сенсі залишається пасинком: «Тільки одне мистецтво — музика — до останнього часу не має на Україні ні великих нотних зібрань, ні історичних музеїв, ні музично дослідчих центрів, які є в РСФРР («Інститут історії мистецтва» з широким музичним відділом в Ленінграді, «Інститут музичних наук» у Москві). Тим часом Україна має право на те і друге, бо стара Україна в історії мистецтва і особливо музики сказала помітніше слово, ніж тодішня Московія, і в книжці свого мистецтва,

---

¹ У сучасних публікаціях його прізвище пишуть переважно Дзбанівський, та сам він писав Дзбановський і так підписані його публікації у 1920-х роках.

² О. Дзбановський. Минуле музичної культури на Україні // *Червоний шлях* (1927/11), с. 243.

особливо музики, написала яскраву свою автобіографію і відбила характер своєї стародавньої епохи. Треба мати на увазі, що Україна ще до Петра I прорубала вікно до Європи, і не диво, що в XVI–XVII в. великоруська школа, література, побут, мистецтво — все підпало під культурний вплив українських (здебільшого киян) вчених, музик, співаків та інше. Загально-російська музична культура в ті часи переважно живилась завоюваннями української музичної культури, бо всі західні впливи йшли не безпосередньо до Москви, а через українських дячів»³.

Народився Олександр Дзбановський 1870 року в родині священика в містечку Маньківка Уманського повіту (тепер Черкаської обл.), помер у Києві 28 жовтня 1938 р. Навчався в Уманському духовному училищі та Київській духовній семінарії (1885–1891). У Києві виявив різносторонні зацікавлення і постійно займався самоосвітою, насамперед музичною: вивчав теорію і гармонію у композитора і диригента професора семінарії Леоніда Малашкіна, гри на скрипці і співу навчався у відомих професорів Київського музичного училища скрипаля чеха Отакара Шевчика та оперного співака бельгійця Камілло Еверарді; під впливом відомого художника Миколи Пимоненка, який викладав у семінарії, зацікавився малюванням; слухав лекції на історико-філологічному факультеті у Київському університеті й склав іспит на викладача історії та російської мови. З 1895 у Москві, де вивчав теорію музики і композицію у музично-драматичному училищі Філармонічного товариства, співав у капелі Васильєва.

До Києва повернувся 1896 р. і викладав у школі. 1898 р. переїжджає в Житомир, де впродовж десяти літ розгорнув широку діяльність: викладав у школах спів та історію, був директором-розпорядником Артистичного товариства, виступав з музично-просвітницькими лекціями, дописував до газет, komponував пісні для дитячих хорів та упорядковував шкільні співаники, цікавився нотно-музичними раритетами у збірках міста, які пізніше перевіз до музичного відділу Всенародної бібліотеки в Києві в дев'яти вагонах (!).

1907 року на запрошення Ніколая Фіндейзена, видавця *Русской Музыкальной Газети*, знаного дослідника і публікатора музичних джерел, переїхав до Петербургу, де працював музичним кореспондентом декількох газет, викладав історію і теорію музики у Музичному інституті (тепер РИИИ).

З 1919 року в Одесі, де працює інструктором Опери. 1922 року переїздить до Харкова, керує музичним відділом Наркомосвіти, бере діяльну

³ О. Дзбановський. Минуле музичної культури на Україні // *Червоний шлях* (1927/11), с. 243.

участь у заснуванні українського радіо та Опери, викладає в Музично-драматичному інституті, співпрацює з Музичним товариством ім. М. Леонтовича, займається науково-пошуковою діяльністю й публікує декілька статей про свої знахідки, формує власну книгозбірню, книги з якої періодично передає до київської Всенародної бібліотеки.

1928 року Дзбановського запрошують до Всенародної бібліотеки у Києві й обирають керівником музичного відділу. Для поповнення бібліотеки звертається до різних організацій та окремих громадян про пожертви музичних видань, нот і рукописів до новоствореного музичного відділу. Збирав відомості про цінні нотозбірні й колекції музикалій Києва та складав їх списки (наприклад нотної бібліотеки Попільницького). Завдяки його старанням відділ отримав бібліотеки й архіви Товариства ім. Леонтовича, зокрема творчі архіви композиторів Миколи Леонтовича, Якова Степового, Кирила Стеценка, музичні матеріали з Історичного музею ім. Шевченка та ін. Придбав цінні бібліотеки відомих російських музикознавців Антоніна Преображенського та Ніколая Фіндейзена з Петербургу, яких добре знав за їх життя і підтримував з ними дружні стосунки. З дублетів центральних бібліотеки Москви та Ленінграду музичний відділ отримав чимало цінних музикознавчих видань, нот і журналів.

З розширенням музичного відділу та пожвавленням його діяльності запросив до праці Катерину Маслянікову, дочку композитора Миколи Лисенка. Давніше планував запросити до співпраці доброго знавця церковного співу Василя Петрушевського⁴, але він помер 1927 р. Розробляв методи систематизації, бібліографування та створення бібліографічних каталогів нотно-музичних матеріалів, зокрема рукописних і стародрукованих, а також різних допоміжних покажчиків.

Опублікував три джерельні статті з оглядами музикалій Києва, Харкова та Житомира⁵, та все ж чимало з цих матеріалів залишилось у рукописах. Важливим матеріалом для пізнання його зацікавлень в ділянці джерел до історії української музики є листування з Антоніном Преображенським, який спрямовував до пошуків і описів нотних джерел і консультував з різних питань музичної давнини, а Дзбановський ділився з ним своїми новими знахідками. У матеріалах його архіву є важливі для нас відомості про українські нотолінійні ірмологіони київських сховищ,

⁴ О. Дзбановський. Лист до А. Преображенського від 26 травня 1927 р. // Архів Преображенського, РГИА (ф. 1109), 1, 94, арк. 5 зв.

⁵ О. Дзбановський. По київських музеях і бібліотеках // *Музика* (1927/3) 27–28; його ж. Матеріали музичної старовини у Житомирському музеї // *Музика* (1927/5–6) 49–51; його ж. Минуле музичної культури на Україні // *Червоний шлях* (1927/11) 243–251.

Харкова та Житомира, серед яких було немало таких, що сьогодні втрачені. Значна частина опрацьованих ним цих матеріалів увійшла до його публікацій 1927 року. Всі ці відомості були нами використані при укладанні каталогу ірмолоїв 1996 року⁶.

До Києва на запрошення Дзбановського для спільної праці над давніми нотними пам'ятками київських збірок влітку 1927 року приїжджав Антонін Преображенський з Ленінграду. Впродовж майже місяця, починаючи з 2 липня, вони оглядали основні колекції: музеїв Лаврського та Історичного, Софійського собору, монастирів Києво-Печерського, Михайлівського Золотоверхого, Всенародної бібліотеки і багаті збірки колишньої Духовної академії. Докладний звіт про їхню спільну працю Дзбановський опублікував восени того ж року — ширший у харківському журналі *Червоний шлях* та скорочений у київському журналі *Музика*.

Вже в перших реляціях про пошуки у святинях і музеях Києва йдеться про віднайдення ними Супрасльського ірмолоя 1601 р., датування якого на підставі титульної сторінки розширюють за звідомленням пасхалії про 1598 рік як «днесь настоящий». В харківській статті Дзбановський докладно подає палеографічний опис пам'ятки, підкреслює вироблений «сміливий» почерк і зауважує, що це явно не перший його перепис Ірмолоя; зупиняється на характеристиці нотації, відзначає зміну бемолів, навіть в одному рядку (тобто маркери ладової мутації). Виділяє вказівки на «напеви» (напіви), які промовляють за велику активність церковної монодії. На підставі багатьох українізмів у мові рукопису стверджує, що пам'ятка є українською – напр., «того не співай, бо ся обмилив». Зробив також чимало копій і виписок і визначив проблематику майбутніх наукових студій над цим Ірмолоєм.

Звернув також увагу на «трюхпудовий» Ірмолою, що був виготовлений 1728 року у Києво-Печерській лаврі, в якому надруковані ноти, заголовні літери та прикраси (малюнки і віньетки), а нотні лінійки і словесний текст під нотами писані від руки⁷. Згадує також пергаміновий Ірмолою великого формату Софійського собору, який сьогодні зберігається в музеї Києво-Печерської лаври й описаний нами *de visu* в 1970-х роках. А в одній партесній збірці віднайшов бурсацький жартівливий концерт «С начала по утру

⁶ Ю. Ясиновський. *Українські та білоруські нотолінійні ірмолої 16–18 століть*. Львів 1996, всього охоплено понад 20 ірмолоїв.

⁷ За цим описом Дзбановського Ірмолою 1728 р. був включений до нашого каталогу як втрачений, та в грудні 2019 р. нам вдалося його не тільки побачити в Інституті рукопису НБУВ, але й докладно описати й розмістити цей опис на сайті ІЦМ.

рано”, який пізніше опублікувала професорка Київської консерваторії Онисія Яківна Шреер-Ткаченко⁸.

Різнобічна діяльність Олександра Дзбановського на ниві української музики, особливо ж організаційна у створенні та розвитку музичного відділу Всенародної бібліотеки України, як і науково-пошукова у виявленні та опрацюванні музичних пам’яток нашої давнини промовляє за його відданість і щире служіння молодій державі. Та в наступні десятиліття його ініціативи і напрацювання притихли і навіть завмерли, не знайшовши належного розвитку і пошани. Можна сподіватися, що скромне відзначення його 150-літнього ювілею Інститутом рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, зокрема в особі пані Лесі Гарбар, сколихне наших музикознавців і заохотить до реалізації амбітних планів і проєктів Олександра Тихоновича Дзбановського.

---

⁸ *Хрестоматія української дожовтневої музики: Учбовий посібник / упоряд., комент. О. Я. Шреер-Ткаченко. Київ: Музична Україна 1970, с. 60–94.*